

Богдан Сокіл

Львівський національний університет імені Івана Франка
Філологічний факультет
Кафедра українського прикладного мовознавства
sokil.bogdan@gmail.com

УДК 811.161.2"17/18"
<https://doi.org/10.18485/slavistika.2022.26.2.8>
Оригіналан научни рад
примљен 29.06.2022.
прихваћено за штампу 24.11.2022.

ОСВІТНІЙ ПРОСТІР СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ В ЧАСО-ПРОСТОРІ АВСТРО-УГОРСЬКОЇ МОНАРХІЇ: ФУНКЦІЙНЕ НАВАНТАЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті висвітлено одне з актуальних питань діахронічної соціолінгвістики – своєрідність розбудови мовної політики на теренах Східної Галичини, що після розпаду Польщі перебувала в складі Австро-Угорщини як самостійна адміністративно-територіальна одиниця. Розглянуто статус української мови як мови викладання в освітньому просторі цього часо-простору. Центральний уряд Австро-Угорщини визнавав право галичан плекати та розвивати рідну мову, але цього не підтримували польські урядовці: простежувалися спроби оплячення українців, що вирішувалося на законодавчому рівні. Українські галичани повинні були у всіх сферах суспільного життя переходити на польську мову, володіючи паралельно німецькою мовою. Право української мови виконувати функцію мови навчання в освітньому просторі обмежувалося.

Ключові слова: діахронічна соціолінгвістика, мовна політика, українська мова, польська мова, німецька мова, рідна мова, мова викладання в освітньому просторі.

The article highlights one of the topical issues of diachronic sociolinguistics – the originality of language policy in Eastern Halychyna, which after the collapse of Poland was part of Austria-Hungary as an independent administrative-territorial unit. The status of Ukrainian as a language of instruction in the educational space of this period is considered. The Central Government of Austria-Hungary recognized the right of the Halychynians to nurture and develop their native language, but Polish officials did not support this: there were attempts to polarize the Ukrainians, which was decided at the legislative level. The Ukrainian Halychynians had to switch to Polish in all spheres of public life, knowing and speaking German at the same time. The right of the Ukrainian language to function as the language of instruction in the educational space was limited.

Keywords: diachronic sociolinguistics, language policy, Ukrainian language, Polish language, German language, native language, language of instruction in the educational space.

Вступ

Мовна політика – одна з найважливіших проблем не лише соціолінгвістики, яку вважають маргінальною галуззю мовознавства, що вивчає вплив суспільних явищ і процесів на виникнення, розвиток, соціальну й функціональну диференціацію та функціонування мов, а також зворотний зв'язок мови й соціуму, але й політичної (визначення мовнополітичної ситуації в різні періоди функціонування відповідної мови та ін.), юридичної (аналіз законодавчих документів, що стосуються статусу відповідної мови в різні періоди її онтології) лінгвістики, лінгвоконфліктології (аналіз конфліктів під час реалізації певних типів мовної політики та ін.) та психолінгвістики (дослідження маніпулятивних технологій у сфері мовної політики, відповідні маніпулятивні інструменти цього процесу та ін.).

Актуальними на сьогодні залишаються проблеми *діахронічної соціолінгвістики*, пов'язані зокрема зі специфікою функціонування української мови в другій половині XIX ст., коли Україна була розподілена між двома імперіями – Російською та Австро-Угорською. Мовна політика обох імперій обмежувала розвиток української мови, применшувала її статус, не давала змоги належно функціонувати, забезпечуючи мовні права української нації. У кожній з імперій ці процеси відбувалися по-різному. *Актуалізуючи напрям діахронічної соціолінгвістики* наголосімо, що *українську мову й факти, пов'язані з її поступом, функціонуванням*, услід за Тетяною Космедою, *трактуюємо як лінгвістичну ідеологему* (Космеда 2020: 126–135).

Мета цієї наукової студії – схарактеризувати мовну політику Австро-Угорської імперії щодо ідеологеми *українська мова* на основі актуалізації дискурсу законотворчих і правотворчих архівних документів у фокусі її функційного навантаження в освітньому просторі Східної Галичини.

Матеріал дослідження – дискурсивний простір зібраних автором архівних матеріалів, що висвітлюють питання національно-мовної політики Австро-Угорської імперії, містять юридичну репрезентацію та фіксують межі дії законів про мови, їх правовий статус, функційні взаємовідносини між окремими мовами й складають систему (1) законодавчих актів чи їх проєктів, (2) урядових розпоряджень.

Новизна ж цієї наукової розвідки полягає в тому, що в ній уперше для аналізу мовної ситуації щодо функціонування української мови, яка виникла в часо-просторі Австро-Угорської імперії, залучено першоджерела, що до цього часу не підлягали вивченню.

У дослідженні використано такі *теоретичні методи*, як *описовий* для репрезентації матеріалу, *метод абстрагування* для формулювання узагальнень та висновків; *інтерпретаційний* для викладу ідей, репрезентованих в законотворчій та правотворчій дискурсивній практиці щодо сприйняття ідеологеми *українська мова*, відображеної в силовому правовому полі часо-простору Австро-Угорської імперії, її національно-мовної політики; серед *емпіричних методів* актуалізуємо *дискурс-аналіз* виокремлених політико-правових текстових документів, зафіксованих дискусій, дебатів, які продукувалися депутатами галицького сейму й становлять єдиний простір дискурсивної практики (термін М. Фуко), що розглядаються як професійна політико-правова комунікація; обраний для аналізу дискурс постає як зовнішній компонент мовленнєво-мисленнєвої діяльності, що окреслює параметри конкретної мовної ситуації.

Проблематику, що пов'язана з вивченням статусу української мови, зі сприйняття ідеологеми *українська мова* в різних мовних ситуаціях під час реалізації відповідних типів національно-мовної політики, аналіз форм існування української мови, її функційного навантаження, вивчали в українському мовознавстві насамперед такі науковці, як Анатолій Загнітко і Ірина Кудрейко (Загнітко 2009: 16–25), Лариса Масенко (Масенко 2004; Масенко 2010), Галина Мацюк (Мацюк 2008; Мацюк 2009), Лариса Нагорна (Нагорна 2005), Ярослав Радевич-Винницький (Радевич-Винницький 1997), Орест Ткаченко (Ткаченко 1992: 64–85; Ткаченко 2003: 3–13) та ін. Ключові постулати, викладені в працях зазначених авторів, складають методологічну базу цієї статті.

Основна частина

Після розпаду Польщі в 1772 р., як відомо, Східна Галичина увійшла в склад Австро-Угорської монархії як самостійна адміністративно-територіальна одиниця. Конституція Австро-Угорської імперії гарантувала галичанам, як і іншим її народам, рівноправність, насамперед забезпечуючи право на плекання й розвиток своєї нації, національної мови та культури (Див. про це: Лукичъ і Семигоновскій 1885: XIV).

Здавалося б, у структурі Австро-Угорської імперії українці здобули волю й можливість належно розвивати свою національну мову, культуру й традиції. Водночас правами, які гарантувала Конституція Австро-Угорської держави, українці не могли скористатися, оскільки Польща, що також входила в склад названої імперії, прагнула відродити свою велич і могутність, що окреслювалося ідіомою “від моря до моря” (Космеда і Прасол 2014: 77–83). Але для цього необхідно було асимілювати українських галичан, заборонивши їм використовувати рідну мову. На думку польських урядовців, українські галичани повинні були забути рідну мову й у всіх сферах громадського життя перейти в спілкуванні на польську мову. Саме тому в 1867 р. Галицький сейм прийняв закон про мову викладання в освітньому просторі Східної Галичини, якою повинна була стати саме польська мова (Див. про це докладно: Сокіл Тернопіль 2016: 101–109; Сокіл Харків 2016: 189–97). Однак прийняттю того вбивчого для українських галичан закону передували дискусії, що відбувалися в Галицькому сеймі наприкінці 1866 – на початку 1867 рр., коли обговорювався *звіт освітньої комісії* та було прийнято *проект закону про мову навчання в народних та середніх школах* Східної Галичини. Зміст зазначених документів оприлюднив депутат Євсевій Черкавський, який слушно наголосив, що питання мови навчання в народних та середніх школах Галичини важливе для підвищення рівня загальної освіти в регіоні. Він зауважив, що відколи Галичина увійшла в склад Австро-Угорської монархії, мовою навчання в школах була прийнята спочатку латинська, а згодом німецька; однак українці завжди прагнули, щоб мовою навчання в їхньому регіоні була рідна для більшості її населення українська мова. Це справедливе прагнення не задовольнялося, хоч певні зрушення в розгляді питання щодо української мови як мови навчання в освітньому дискурсі Східної Галичини можна простежити на початку 1848 року. Депутат проінформував, що 19 серпня 1848 року Рада міністрів Австро-Угорської монархії надіслала відповідь на лист галицьких депутатів, скерований до монарха, щодо вимоги про підтримку національних прав галицьких українців. Уряд визнав можливість запровадження в школах Східної Галичини української мови у *функції основної мови навчання*, оскільки *вона була рідною мовою для більшості населення*. Водночас у цій відповіді було зауважено таке: (1) рішення щодо функції німецької мови як мови викладання в регіоні повинен приймати сейм; (2) уряд повинен визначити й перелік предметів, мовою викладання яких має бути німецька мова або мова “красва”¹ (регіональна) – у цьому разі українська. Надана відповідь частково відповідала бажанням українського населення Східної Галичини, адже україн-

¹ Примітка. У дискурсі розглядуваного політичної і юридичної документації XIX століття Австро-Угорської імперії використовувався термін *красва мова*, що відповідає сучасному терміну соціолінгвістики *регіональна мова*.

ська мова потенційно могла отримати статус мови навчання в її освітніх закладах. Однак, ґрунтуючись на засадах рівноправності народів і національностей, які проживають в Австро-Угорщині, що були затверджені Конституцією від 22 грудня 1867 р., проголошеній в Австро-Угорській імперії, українські галичани вимагали припинення навчання польською чи німецькою мовами в освітньому просторі регіону, заселеному українцями, і просили забезпечити їм право навчання українською мовою як рідною мовою представників української національності, що становила більшість населення. Окресливши мовну ситуацію в регіоні щодо мов освіти й вимог українського населення, Є. Черкавський виклав факти, указавши на прийняті юридичні документи у сфері мовно-національної політики: 2 вересня 1848 року Міністерство освіти Австро-Угорської імперії однозначно визначило регіональну (“краєву”) мову у функції мови навчання, а іншим документом від 29 вересня 1848 р. було затверджено, щоб у галицьких гімназіях та Львівському університеті визнати мовою навчання саме польську мову. Одночасно в названому документі було зазначено, що українська мова в майбутньому також може розглядатися як мова навчання, тобто вона може замінити польську мову у відповідному статусі, але для цього їй потрібно, на думку урядовців, ще “виробитися”, досягти належного рівня розвитку.

Зазначмо, що для маніпулювання національно-мовною політикою і в Російській, і в Австро-Угорській імперіях була поширена думка, що українська мова в теперішньому стані її словника, правопису та граматики не може забезпечити необхідних функцій, що характерні для розвинених мов, зокрема й функцію мови викладання в освітньому просторі Східної Галичини. Ідеться про загальновідомі ідеологічні фейкові маніпулеми: ‘українська мова мужицька’, ‘українська мова не має статусу мови, а є лише наріччям (чи то російської, чи то польської мов).

Зрозуміло, що оголошена Є. Черкавським відповідь на лист українського населення викликала спротив галицьких українців, адже вона принижувала гідність українського народу, не давала змоги забезпечити йому право на розвиток рідної національної мови й культури. Ґрунтуючись на принципах рівноправності всіх народів і націй, які проживають в Австро-Угорській імперії, затверджених її Конституцією, українці вимагали скасування статусу польської мови як мови викладання в українському освітньому просторі Східної Галичини. Назване Є. Черкавським міністерське розпорядження, на щастя, не набуло чинності з тієї причини, що викладачі, які працювали в регіоні, належно не володіли польською мовою й не могли забезпечити нею весь освітній процес.

Окреслив Є. Черкавський і національно-мовну ситуацію Західної Галичини, де навчання в школах продовжувало відбуватися німецькою мовою, хоч в окремих випадках мовою викладання всіх навчальних предметів обиралася й польська мова.

Є. Черкавський зазначив, що розпорядженням від 4 грудня 1848 р. мовою навчання в Галичині знову була затверджена німецька мова, однак, як було зауважено вище, із застереженням, що в майбутньому її може замінити українська мова. Але це майбутнє було невизначеним. Зауважимо, що невдовзі в інших розпорядженнях урядових структур Галичини було дозволено визначати мову навчання в освітньому просторі залежно від мови більшості населення

цього регіону. Такий дозвіл дав змогу оголосити українськими 13 шкіл найбільших населених пунктів тогочасного регіону Східної Галичини (Городок, Жовква, Бережани, Долина, Стрий, Галич, Коломия, Снятин, Збараж, Заліщики, Дрогобич, Перемишль та Львів). З огляду на те, що нібито ні учні, ні вчителі не були готові до навчання українською мовою, було дозволено паралельне використання двох мов навчання – української та німецької.

Отже, в освітньому просторі Галичини, за незначним винятком, німецька мова залишилася мовою навчання, незважаючи на те, що вона була чужою та незрозумілою дітям-українцям. Більшими правами користувалася й польська мова.

Є. Черкавський проінформував, що, хоча мовою навчання й було визнано мову регіональної більшості (“красву мову”), регіональні державні структури видавали розпорядження, що забезпечували умови для кращого засвоєння учнями саме німецької мови. Прикладом зазначеного може бути міністерське розпорядження від 12 вересня 1850 р., у якому в гімназіях Західної Галичини та в Кракові попри значну кількість годин, призначених для вивчення німецької мови, керівництво освітніми установами було зобов’язане в двох останніх класах проводити викладання виключно німецькою мовою ще й такого предмета, як латинська мова та література, а також історія. В інших (молодших) класах мовою навчання було визначено польську мову. Очевидно, поле для функціонування німецької мови, видалося урядовцям занадто вузьким, тому 15 вересня 1853 р. відповідне міністерство видало нове розпорядження, у якому стверджувалося, що німецька мова повинна бути мовою навчання ще й для математики та природничих наук, а в розпорядженні від 9 грудня 1854 р. указувалося, що навчання в гімназіях повинно відбуватися лише “мовою, що є найдоступнішою для учнів”, однак з приміткою: якщо в деяких гімназіях такою не визнано німецьку мову, то вона повинна отримати зазначений статус. Є. Черкавський нагадав, що це розпорядження викликало опір опозиції. Тому 20 липня 1859 р. було видане ще одне розпорядження щодо уточнення умов функціонування німецької мови в освітньому просторі Галичини, які були запропоновані в розпорядженні 1854 року. Документ зобов’язував керівників освітніх установ створити належні умови для того, щоб після закінчення освітніх закладів учні вільно володіли саме німецькою мовою. Підтвердити свої знання учні повинні були не лише під час обов’язкового усного та письмового іспитів з німецької мови, іспити з інших предметів також повинні були складатися саме німецькою мовою. Зазначене розпорядження стосувалося освітнього простору всієї Австро-Угорської імперії, однак воно не було запроваджене в життя. Державні структури не взяли на себе відповідальності щодо створення додаткових умов для функціонування німецької мови в усіх освітніх закладах, наголосивши лише, що не дозволять обмежити її функції як мови викладання або зовсім її усунути з навчального процесу.

Є. Черкавський також нагадав, що з 1850 до 1859 рр. у Східній Галичині не відбулося жодних змін щодо підвищення статусу української мови в освітньому процесі. Ґрунтуючись на твердженні, що українська мова як мова більшості населення регіону ще не була достатньо розвиненою, щоб її використовувати в місцевих школах, у науковому мовленні, мовою навчання було затверджено тут

також німецьку мову. Українську мову дозволяли використовувати лише як навчальний предмет та мову навчання релігії, що стосувалося лише тих учнів, які належали до греко-католицького обряду.

У звіті Є. Черкавського було зауважено, що слід ураховувати права представників і польської, і української національностей (див. примітку²). Єдиною поступкою для представників польської національності, на його думку, було заснування чотирьох початкових класів з польською мовою навчання, що функціонувала при другій Львівській гімназії. Згодом відповідно до постанови цісаря від 21 жовтня 1856 р. ті класи було реорганізовано в окрему гімназію імені Франца Йосифа. Права польської мови посилилися. У 1856 р. вивчення української мови, що досі було обов'язковим у місцевих гімназіях, перевели у факультативний статус – “за бажанням”. Вивчення української мови як обов'язкової було затверджено лише в гімназії міста Перемишля та в другій гімназії міста Львова. Однак батьки мали право вирішувати, якою повинна бути мова навчання для їхніх дітей. Зрештою, як наголосив Є. Черкавський, не лише великодушне цісарське розпорядження від 20 липня 1859 р. не було втілене в життя в регіоні Східної Галичини, але й згадане розпорядження від 9 грудня 1854 р.

Є. Черкавський також зауважив, що депутат Маврицій Країнський указував на школу наведених міністерських розпоряджень, оскільки вони не дають змоги правильно реалізувати право на навчання рідною мовою і навів лист цісаря від 20 жовтня 1860 р. до тодішнього міністра Агеонора Голуховського, у якому цісар доручив йому невідкладно запровадити в освітній простір Галичини засади, проголошені в постанові від 9 грудня 1854 р. Однак з того часу через певні зміни в уряді імперії не відбулося жодної реформи в зазначеному векторі. Відповідно до розпорядження міністерства від 9 квітня 1863 р. в Академічній гімназії міста Львова було дозволено викладати деякі предмети українською мовою за наявності необхідної кількості підручників та фахових учителів.

Є. Черкавський засвідчив, що, незважаючи на наявність відповідних законів, постанов та розпоряджень, у Східній Галичині чекали на позитивне вирішення національно-мовної проблеми відповідно до потреб та історичних умов розвитку регіону. Цю проблему почали розглядати на засіданні сейму в 1866 р. з метою проведення відповідних реформ у сфері освіти. Галицький сейм не зміг ґрунтовно вивчити й вирішити це питання, тому всю документацію передали на докладне опрацювання в регіональні структури, які, вивчивши нада-

² *Примітка.* Цитуємо фрагмент звіту, виголошеного депутатом Є. Черкавським, мовою оригіналу, де йдеться про статус польської і “руської” (української) мов, порівн.: “а) если вже рѣзницю обрядовъ пріймемъ за рѣвнозначну съ рѣзницею народности, меньшина польска, хотяй есть меньшость, пересѣчно четвертину, а въ гдехотрыхъ обводахъ, якъ въ Перемыскомъ, правѣ третину людности становлячюю, навѣтъ цифрово есть такъ значна, же поминати еи неколи бы ся не годило; б) правѣ всѣ значнѣйшии мѣста переважною польскою людностию суть замешканы, що въ гимназіяхъ и загално школахъ середнихъ молодежь польского племениесли не переважае надъ русскою, то хотяй бы близкой съ нею сягае цифры, а лише изнятно въ нѣкоторыхъ школахъ значнѣйше въ той мѣрѣ по-заду за нею оставае; в) врештѣ языкъ польскій skutкомъ историчного току цивилизації краевой, сталася спѣльною властію всѣхъ просвѣщенныхъ верствъ сполечнѣ нашої, безъ рѣзницѣ народности и вѣрсповѣданія, рѣвно доступною Полякамъ якъ Русинамъ” (Росправы 1867 Ч 3: 2.).

ний матеріал, підготували проєкт доповнення до статуту щодо основної мови викладання у сфері освіти. Регіональний відділ освіти запропонував, щоб мову навчання в школах визначали місцеві громади. Як громадські інституції школи мають пристосовуватися до потреб та волі громад, оскільки вони виражають інтереси батьків, які мають право керувати вихованням своїх дітей. У другій статті проєкту було зазначено, що рішення про мову викладання громада зобов'язана узгодити з керівництвом тих шкіл, які фінансуються з державного фонду. Зрозуміло, що в місцевостях, де проживає одна національність, вибір мови в народних школах не спричиняє труднощів, оскільки громада вибере мову, якою щоденно спілкується і яка для дітей є найбільш зрозумілою. Проблемою є вибір мови на території, де проживають різні національності, що розмовляють різними мовами, оскільки після запровадження однієї мови як навчальної учні іншої національності в цій місцевості втратять можливість навчатися рідною мовою. Ураховуючи цю проблему, а також відповідно до цісарського розпорядження від 12 квітня 1818 р., у другій статті розробленого проєкту було зазначено, що в таких випадках навчання другої регіональної мови є обов'язковим. Цілком слушно було вирішено не обмежувати прав жодного учня щодо змоги навчатися в школі материнською мовою³. Німецька мова й надалі залишилася обов'язковим предметом вивчення, починаючи з третього класу. У своєму рішенні про мову навчання освітня комісія виходила з міністерського розпорядження від 20 липня 1859 р.. Це розпорядження скасовувало певні обмеження найвищої цісарської постанови від 9 грудня 1854 р. щодо функціонування німецької мови в освітньому просторі Галичини. Якщо працівники попереднього складу міністерства освіти намагалися дещо нейтралізувати привілеї німецької мови в гімназіях, утримуваних із фондів місцевого населення, то поданий для обговорення проєкт був скерований на (1) активізацію функціонування німецької мови у всіх середніх школах, що утримуються з фондів Австро-Угорської імперії і (2) розширення умов щодо навчання учнів німецької мови.

Проєкт закону про мови навчання констатує, що мовою викладання в освітніх установах повинна стати мова, яка учням найбільш доступна, тобто якою вони спілкуються в побуті, тобто материнська мова. Адже навчання, що відбувається тією мовою, найбільш ефективно може досягти потрібної мети й, окрім того, має всі можливості, щоб забезпечити формування високого інтелектуального розвитку учнів. Було зроблено висновок, що саме польська мова відповідає таким вимогам. Ґрунтуючись на таких засадах, освітня комісія запропонувала запровадити польську мову як мову навчання в усьому освітньому просторі Східної Галичини. Водночас комісія намагалася продемонструвати й прихильне ставлення до носіїв української мови, констатуючи, що в регіоні будуть створені умови для розвитку української мови. Комісія, що розробляла названий вище проєкт, підтримала думку про недосконалість української наці-

³ *Примітка.* Наводимо цитату мовою оригіналу з репрезентацією переліку мотивів щодо рішення комісії, порівн.: “обмеженьє таке не завсѣгда дало бы ся погодити зъ урядженьемъ школы народной; легко могло бы прибрати цѣху упослѣдженъя одного зъ щеповъ мешкаючого въ той самой мѣстцевости и причинитись до отдаленья отъ себе ихъ умовъ, коли противно вспольность науки обохъ нарѣчій послужити есть въ станѣ до що-разъ узшого сближенья ихъ и быти начинкомъ чувствъ взаимной приналежности” (Див.: *Росправи 1867 Ч. 3: 3*).

ональної мови та її нездатність виконувати функції мови навчання, але знову повторювалася думка, що ця функція може актуалізуватися в перспективі, коли українська мова набуде належного розвитку. За українською мовою залишили функцію навчального предмета – “українська мова і література” – та мови навчання релігії, що стосувалося лише учнів, які належать до греко-католицького обряду. Хоч у членів названої комісії виникли певні сумніви, чи вдасться визначити той факт, що всі учні, які належать до греко-католицького обряду, настільки добре володіють українською мовою, щоб могли нею вивчати релігію.

Репрезентуючи свій звіт, Є. Черкавський також зауважив, що освітня комісія актуалізувала проблему щодо забезпечення викладання української мови відповідною навчальною літературою, тобто постало питання, чи є необхідність “створити для української мови арену”, на якій би вона могла розвиватися й досягнути вищого рівня. Є. Черкавський наголосив, що “такою ареною” не може бути середня школа. Він стверджував, що мови інших народів посіли поважне місце та піднялися до високого ступеня розвитку не на шкільній ниві, а на “полі науки”, тобто за посередництвом університетських наукових досліджень, лекційних курсів, а також на основі розвитку незалежної від школи художньої та публіцистичної літератури. Посол зауважив, що школа повинна спиратися на відповідний ґрунт, створення всіх умов для належного її функціонування, враховуючи такі чинники, як (1) мова, (2) підготовані вчителі, (3) навчальна література. Важливо, що в п’ятій статті підпункту Б розглядуваного проєкту було зазначено, що за бажанням батьків та наявності не менше ніж 25-ти учнів одного класу після погодження зі шкільною радою регіону могло бути прийняте рішення щодо двох мов навчання – української та польської (паралельно).

Отже, українська мова теоретично могла бути мовою навчання не лише щодо релігійних предметів, але й інших навчальних дисциплін. Водночас німецька мова залишала за собою статус обов’язкового предмета в усіх класах. Мету вивчення німецької мови було чітко прописано в цісарському розпорядженні від 20 липня 1859 р. Звертаючи увагу на потреби населення, яке не належно володіє регіональною мовою, Є. Черкавський указав, що в проєкті мовного закону німецька мова залишається мовою вкладання в двох місцевих гімназіях, що фінансуються з місцевого фонду, а саме: у другій гімназії міста Львова та гімназії міста Броди.

Ретельно проаналізувавши ситуацію щодо мов викладання в Східній Галичині, Є. Черкавський запропонував сеймові прийняти розроблений освітньою комісією проєкт закону про особливості функціонування німецької, польської та української мов в освітньому просторі Східної Галичини.

Інший посол – Григорій Гинилевич – паралельно запропонував прийняти ухвалу від 10 грудня 1866 р., у якій він висунув низку пропозицій щодо функціонування “руської” (української) і польської мов в Східній Галичині (див. примітку⁴), де проголошував їх рівноправність, що не було взято до уваги.

⁴ *Примітка.* Наводимо цитату мовою оригіналу, що стосується проблеми статусу мови викладання, порівн.: “1) чтобы подобно якъ въ школахъ посѣщаемыхъ исключительно черезъ молодежь польской народности, языкъ польскій, такъ въ школахъ, назначенныхъ для молодежи русской народности, языкъ русскій былъ выкладовымъ; 2) чтобы въ школахъ, посѣщаемыхъ

Отже, у проєкті статуту про мову навчання в народних та середніх школах польську мову було визнано єдиною регіональною мовою та мовою викладання в народних та середніх школах Східної Галичини.

Маршалок сейму Леон Сапіга розпочав із цього питання дискусію. Першим попросив слова депутат Лешек Борковський, що належав до кола ополечених українців: практично з перших днів роботи Галицького сейму, тобто з 1861 р., він був відомий як противник української національної ідеї. Л. Борковський, мабуть, зрозумів, що Східну Галичину вже не можна вважати неіснуючою. Тому почав розмірковувати про права, визнані сеймом щодо української національності та української національної мови. Зокрема, посол зупинився на питанні мови викладання в освітньому просторі Східної Галичини (Див. примітку⁵). Аргументам Л. Борковського щодо прав української мови намагався опонувати український посол Яків Шведицький, зауваживши, що питання мови викладання в народних та середніх школах є важливим і для підростаючого покоління, і для регіональної освіти загалом, він наголосив, що українські послы не підтримують ані звіту комісії, ані проєкту мовного закону щодо основної мови викладання в школах і на знак протесту залишають сесійну залу.

Сеймова більшість обрала двох основних доповідачів щодо розглядуваного питання: польську фракцію представляв Зигмунт Савчинський, а українську –

ровночасно через молодь єдної и другої народности, запроваджено для польскої молодежи польскій, а для русскої рускій книжки и выклади; 3) щоби для школь той послѣдної категоріи именовано лише учителей, посѣдающих оба языка и будучихъ въ станѣ выкладати такъ по польски якъ и по русски” (Росправи 1867 Ч. 4: 3).

⁵ *Примітка.* Наводимо цитату мовою оригіналу, що стосується роздумів Л. Борковського про функціонування української мови, порівн.: “Если бы еще свободно было думать, что языкъ мало-русского люду есть стручковою лупиною польского книжного языка, належали бы спросити: Зачѣмъ въ намѣнчивомъ свѣтлѣ равноправности, якъ колибъ въ свѣтлѣ бенгальскомъ, змѣняти природу и назначеніе предметовъ? Чижъ тое дерево, которое служить къ топливу, меньше управнено отъ дерева, дающего овощи? Но понеже большинство сойма кны исповѣдуетъ принципъ, понеже по моѣму разумѣнью уже ухваленъ общественный роскладъ нашего краю, то тая правосильна теорія домагається и имѣть право домагатися логическихъ послѣдствій въ практицѣ. А якіижь то послѣдствія? Вотъ такіи, що знаніе нашего публичного воспитанія не можетъ уже быти дальше строене и довершено на основани минувшости, понеже историческая непрерывность зостала щорваною и слѣдуетъ нова ера. – Хотячи про то сдѣлати школы наши проготовленіемъ до сей единственно возможной будущности. належало бы въ нихъ учити всѣ словянскіе языки. Языкомъ же преобладавательнымъ въ иномъ краю долженъ быти въ одной половинѣ – языкъ науковый польскій, въ другой половинѣ языкъ науковый русскій. Не входячи въ то, чи есть нимъ языкъ польскій или російскій, понеже чужа народность не имѣетъ права надѣ тѣмъ рѣшати, кобы лишь языка людового не дѣлати языкомъ выкладовымъ въ школахъ среднихъ и высшихъ, понеже се, якъ учить досвѣдченіе, просвѣту утрудняетъ и вспинаетъ Мы видѣли, що народы европейскіи, коли они лишь на людовый языкъ ограничались, тогда за провідника просвѣщенія, за книжный языкъ приберали языки чужіи, латинскій и греческій, а въ ихъ тѣни допрева вырастали языки людови въ питомый языкъ книжный” (Росправи 1867 Ч. 5: 2). Посол наголосив, що: “а) понеже справозданье намъ ...яко рѣчь певну намъ представляе, що языкъ польскій цивилизованный, здобный быти выкладовымъ для всѣхъ среднихъ школь нашего краю, а для языка русского на желаніе и симпатіи остають, при которыхъ зъ голоду бы умерти можно; б) понеже дальше такое справозданье права наши народныи въ въ высшемъ степені оскрѣбляе и уничтожити хоче» (Росправи 1867 Ч. 5: 3).

Степан Качала. З. Савчинський підтримав запропонований освітньою комісією проєкт закону і зазначив, що, досліджуючи особливості розвитку дорогої для нього української мови, він переконався, що українська мова не репрезентована ще в достатній кількості навчальної літератури, не має розвиненого красного письменства, ще належно не розвинена її мовна система (правопис, граматики), щоб вона могла виконувати функцію мови викладання в освітньому просторі. Українець С. Качала опонував аргументам попереднього доповідача⁶, відстоюючи рівноправність регіональних мов, наголошуючи, що на засіданнях сейму в 1866 р. освітня комісія також визнала потребу підтримати рівноправний статус польської та української мов⁷: було визнано, що в регіоні є дві рівноправні “красві” мови, але тільки материнська мова є природним засобом здобуття освіти. На жаль, ці пропозиції не стали предметом обговорення в сеймі, оскільки серед депутатів було багато противників рівноправності двох “красвих” мов, що функціують на території Східної Галичини. Якщо 1866 р. освітня комісія визнала права двох мов, то в 1867 р. ця комісія пішла “іншим шляхом”, відкинувши положення про рівноправність, проте актуалізувала ідею щодо неможливості функціонування української мови як мови викладання в освітньому просторі та залишила право обирати мову навчання батькам, опікунам, повітовим шкільним радам або сеймові. Це було зроблено для того, щоб надати перевагу польській мові, а українську мову загалом виключити з навчального процесу. Для аргументів щодо тези про “невиробленість” української мови і її непридатність бути мовою викладання в освіті, комісія навела непереконливі аргументи (Див. примітку⁸). С. Качала відкинув постулати, оприлюднені комісією. На його думку, твердити, що наукова, навчальна чи художня та публіцистична література українською мовою відсутня, можуть лише ті, хто не знає української мови та української культури. Українська мова не є бідною ані за лексичним складом, ані за граматичними формами, а тому цілком придатна бути мовою викладання не тільки в народних та середніх школах, але й в університеті. Посол нагадав присутнім, що українською мовою за часів Йосифа II викладали в університетах теологію та філософію, а в 1848 р. – усі богословські предмети. Окрім того, українською мовою перекладено юридичні тексти – цивільний кодекс. Безпідставними вважав депутат і твердження про відсутність науково-навчальної та художньої літератури українською мовою, оскільки, як він наголосив, Русь мала свою літературу ще тоді, коли Польща не мала її взагалі. Література,

⁶ *Примітка.* Мовою оригіналу наводимо аргументи С. Качала, порівн.: “Засада, що просвѣта народа толькo посредствомъ бесѣды матерной осягнути дасться, еще не была оспарывана. Научати незнаныхъ рѣчей въ языкѣ, котрымъ ученикъ докладно не владѣе, то великій блудъ педагогичный. Отожь наука, абы поступала, въ томъ языкѣ удѣляться повинна, который дѣтина до школы приноситъ” (Росправи 1867 Ч. 5: 3).

⁷ *Примітка.* Наводимо висновок С. Качала мовою оригіналу, порівн.: “1. Языки русскій и польскій суть рѣвноуправненными. 2. Языки красевии могутъ быти выкладовыми” (Росправи 1867 Ч. 5: 3).

⁸ *Примітка.* Наведімо мовою оригіналу тези комісії щодо “невиробленості” української мови: “а) языкъ русскій убогій, не має литературы; б) не має книгъ выкладовыхъ; в) языкъ польскій выробленый, має богату литературу; г) заводити языкъ русскій до выкладовъзначило бы вертати назадъ” (Росправи 1867 Ч. 6: 2).

репрезентована українською мовою, є і давня, і сучасна, створена цілою плеядою українських письменників, зокрема таких, як Іван Котляревський, Тарас Шевченко та інші. Зрештою, і сам З. Савчинський визнав, що в Польщі українською мовою було написано й надруковано чимало художніх творів, які знала шляхта й знали “при польських дворах”. С. Качала нагадав, що освітня комісія заперечує право української мови бути мовою викладання в освітньому просторі, але дозволяє викладати нею релігійні предмети. Виникає певна суперечність, оскільки здатність української мови бути мовою викладання релігії свідчить про її достатній розвиток. Факт відсутності навчальної літератури, необхідної для викладання українською мовою, С. Качала пояснював замкнутим колом, тобто фактом відсутності власне навчання українською мовою, адже ніхто не писатиме підручників і не буде їх друкувати, знаючи, що їх ніхто не придбає. Щоб існували підручники українською мовою, необхідно щоб відбувалося навчання цією мовою. Посол був переконаний, що відповідна література буде, коли виникне в цьому необхідність. Доказом цьому є те, що, отримавши дозвіл викладати релігію українською мовою, українські професори підготували необхідні для цього підручники для всіх класів: і для нижчих, і для гімназій (Див.: *Росправи 1867 Ч. 6: 2*). С. Качала зазначив, що українці поважають польську мову, знають про багатство польської літератури й будуть черпати з неї все корисне для української мови й української культури. Посол резюмував, що ані недостатня кількість чи відсутність деяких підручників, ані більше багатство польської літератури не можуть відсторонити українську мову від її функцій мови викладання в освіті, а мовна ситуація в регіоні, свідчить про необхідність і доцільність навчання й українською мовою. С. Качала був переконаний: не витримає жодної критики й думка, що запровадження занять, лекційних курсів українською мовою буде кроком назад, оскільки буцімто українська мова за своїм розвитком перебуває на нижчому рівні, ніж польська. Він наголосив, що таке твердження не є новим. Раніше німецькі послы, намагаючись запровадити німецьку мову в освіті, теж переконували, що немає підручників українською мовою, а німецька мова вже має високий рівень розвитку, тому не потрібно розвивати регіональні мови. С. Качала наголосив, що народ стає народом за умови, що має і розвиває свою мову, тому кожному народові повинно належати однакове право користуватися своєю рідною мовою. Щоб приносити користь, школа має зближатися з народом, стати для нього вогнищем освіти. Опановувати свій народний розвиток на чужому ґрунті, на чужих мовних формах – означає згубити його. С. Качала погодився з думкою посла З. Савчинського про те, що і німецька, і польська мови не можуть забезпечити розвиток української нації та її культури.

Узагальнімо зауваження до розглядуваного проєкту, які вербалізував С. Качала:

1. Запропонований проєкт стимулює і забезпечує викладання всіх предметів польською мовою, а такий самий статус для української мови “відкладає на потім”, а, отже, фактично відкидає. Проєкт залишає українську мову як мову викладання в чотирьох класах української гімназії Львова, але в старших класах запровадити навчання українською мовою відповідно до проєкту неможливо. Оскільки діти в молодших класах навчаються українською мовою, а в старших

– польською чи німецькою, то за таких обставин батьки не віддаватимуть своїх дітей до української гімназії.

2. Навчання українською мовою в середніх школах стає неможливим. Її можна запровадити тільки за умови, якщо мінімум 25 батьків чи опікунів дітей одного класу погодяться, щоб їхні діти навчалися українською мовою. За такої умови кінцеве рішення про зміну мови навчання зобов'язаний ухвалювати сейм із відповідним погодженням із місцевими радами. Якщо повітова рада не погодиться з рішенням батьків, то сейм може “не знайти часу” для обговорення цього питання, а польська мова надалі залишиться основною мовою викладання в школі.

3. Проект закону, що насамперед стосується польської мови як мови викладання в освітньому просторі, призначений для населення Західної Галичини, зокрема регіону, де прагнуть знищити українську мову. Здавалося б, такий самий закон мав би стосуватися й території Східної Галичини. Проект про обов'язкову мову викладання мав би поширюватися й “на українську”, і “на польську” частини Галичини: він “небезпечний для української мови”, оскільки відповідно до нього на українській землі організувати середні школи з польською мовою викладання, а українську мову усунути.

Закінчуючи свій виступ, С. Качала наголосив, що, очевидно, представники польської та української національностей по-різному розуміють рівноправність. На думку поляків, рівноправність полягає не в рівних правах, а в можливості добиватися тих прав. Українці прагнуть, аби їм, і полякам належало право розвивати свою націю у школах із польською мовою навчання. Запропонований комісією проект спрямований на ополячення української молоді (Росправи 1867 Ч. 3: 3).

Отже, обговорення проекту мовного закону для народних та середніх шкіл в Галицькому сеймі показало абсолютну незацікавленість польських депутатів у правовому вирішенні питань, пов'язаних з мовно-культурною політикою у сфері освіти на теренах Східної Галичини, а українські депутати, хоч і намагалися створити опозицією і відстояти права української нації, але не могли досягти в цьому питанні успіху.

Висновки

Аналіз низки архівних документів, укладених політичними, юридичними та урядовими структурами Австро-Угорської імперії, що стосувалися врегулювання одного з важливих питань мовної імперської політики – права на відповідне функційне навантаження німецької, польської та української мов в освіті, і поширювалася на Східну Галичину як самостійну адміністративно-територіальну одиницю Австро-Угорщини, засвідчив нерівноправний статус цих мов. Депутати української національності й намагалися відстоювати право української мови на статус мови викладання в освітньому просторі Східної Галичини як мови регіональної (“краєвої”), мови більшості населення, проте опозиція навмисне поширювала думку, що (1) українська мова не належить до розвинутих мов – її словник, правопис та граматики не мають належного розвитку й наукового опису, (2) відсутня художня та відповідна наукова література, що репрезентовані українською мовою, (3) не підготовлено відповідну навчально-ди-

дактичну літературу (підручники, посібники тощо), що належно забезпечили б навчальний процес. Маніпулюючи свідомістю українських представників сейму, опозиція обіцяла, що ситуація на користь української мови може змінитися, коли зміниться її статус, буде науково описано її словник, правопис та граматику, буде створена наукова, художня й навчально-дидактична література. Українську мову протиставляли німецькій та польській мовам як розвиненим з вищим політичним статусом, розробляючи відповідну теорію щодо поширення псевдоідеологеми ‘українська мова є недорозвиненою мовою’. Докладне вивчення документальних свідчень дає змогу з’ясувати принципи мовно-культурної політики, що побутувала в часо-просторі Австро-Угорської імперії. Попри формально проголошену Конституцією рівноправність усіх мов, що функціювали в цій імперії, українська мова зазнавала значного утиску, що гальмувало її природній розвиток, як і не давало змоги українському населенню цієї імперії забезпечувати свої мовні права в освітній сфері.

Перспектива дослідження полягає в тому, щоб на основі архівних документів – постанов, розпоряджень указів, ділових листів, звітів, стенограм виступів у сеймі та ін. – докладно вивчити умови онтології української мови в межах Австро-Угорської імперії відповідно до її мовної політики. Діахронічні дослідження, здійснені в соціолінгвістичному ракурсі, щодо кожного регіону України, дадуть розуміння повної мозаїчної картини соціолінгвістичного українського виміру XIX століття.

Використана література

- Загнітко, Анатолій, Ірина Кудрейко. Соціолінгвістика: предметно-поняттєвий апарат. Вісник Львівського університету. Серія філологічна. Вип. 46. Ч. 1. 2009: 16–25.
- [Zagnitko, Anatolij, Īrina Kudrejko. Sociolingvistika: predmetno-ponattĕvij aparat. Visnik L'vivs'kogo universitetu. Seriĭa filologiĭna. Vyp. 46. Ć. 1. 2009: 16–25].
- Космеда, Тетяна А., Ольга. П. Прасол “Політичний” фразеологізм у мовній свідомості галичан і поляків. Вісник Дніпропетровського ун-ту. Сер. Мовознавство. № 11. Вип. 20 (1). 2014: 77–83.
- [Kosmeda, Tetĕna A., Olga. P. Prasol “Politiĭnij” frazeologizm u movnij svĭdomosti galiĭan ĭ poliĭkiv. Visnik Dnipropetrovs'kogo un tu. Ser. Movoznavstvo. № 11. Vip. 20 (1). 2014: 77–83]
- Космеда, Татьяна. Рецепция статуса украинского языка в российском языкознании: миф и реальность. Slavia Centralis. № 1. 2020: 126–135.
- [Kosmeda, Tat'ĕna. Recepciĭa statusa ukrainskogo ĕzyka v rossijskom ĕzykoznanii: mif ĭ real'nost'. Slavia Centralis. № 1. 2020: 126–135.]
- Масенко, Любов. Мовна ситуація України: соціолінгвістичний аналіз. Мовна політика та мовна ситуація в Україні: Аналіз і рекомендації / За ред. Ю. Бестерс-Дільгер. Київ. 2008: 96–131.
- [Masenko, Lŭbov. Movna situaciĭa Ukraĭni: sociolingvistiĭnij analiz. Movna politika ta movna situaciĭa v Ukraĭni: Analiz ĭ rekomendacii / Za red. Ū. Besters-Dil'ger. Kiĭv. 2008: 96–131]
- Масенко, Любов. Мова і політика. Київ: Соняшник, 2004.

- [Masenko, Lûbov. Mova i politika. Kiïv: Sonâšnik, 2004]
- Масенко, Любов Т. Нариси із соціолінгвістики. Київ: Видавничий дім “КМА”, 2010.
- [Masenko, Lûbov T. Narisi iz sociolingvistiki. Kiïv: Vidavničij dim “KMA”, 2010]
- Мацюк, Галина. П. Прикладна соціолінгвістика: Питання мовної політики. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2009.
- [Macûk, Galina. P. Prikladna sociolingvistika: Pitannâ movnoï politiki. L'viv: Vidavničij centr LNU imeni Îvana Franka, 2009]
- Мацюк, Галина. П. До витоків соціолінгвістики: Соціологічний напрям у мовознавстві. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008.
- [Macûk, Galina. P. Do vitokiv sociolingvistiki: Sociologičnij naprâm u movoznavstvî. L'viv: Vidavničij centr LNU imeni Îvana Franka, 2008]
- Нагорна, Лариса. П. Політична мова і мовна політика: Діапазон можливостей політичної лінгвістики. Київ: Світогляд, 2005.
- [Nagorna, Larisa. P. Politična mova i movna politika: Diapazon možlivostej političnoï lingvistiki. Kiïv: Svitoglád, 2005]
- Радевич-Винницький, Ярослав. Україна: від мови до нації. Дрогобич: Відродження, 1997.
- [Radevič-Vinnic'kij, Âroslav. Ukraïna: vid movi do nacïi. Drogobič: Vidrodžennâ, 1997]
- Сокіл, Богдан. Мовний закон для народних та середніх шкіл в Галичині 1867 року та дискусії навколо нього. Наукові записки. Серія “Мовознавство”. Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2016: 101–109.
- [Cokil, Bogdan. Movnij zakon dlâ narodnih ta serednih škil v Galičini 1867 roku ta diskusïi navkolo n'ogo. Naukovî zapiski. Seriâ “Movoznavstvo”. Ternopil's'kogo nacional'nogo pedagogičnogo unïversitetu imeni Volodimira Gnatûka. Ternopil', 2016: 101–109]
- Сокіл, Богдан. Українська мова в галицьких народних школах за часів Австро-Угорської монархії. Лінгвістичні дослідження: 36. наук. пр. Вип. 42. Харків, 2016: 189–197.
- [Cokil, Bogdan. Ukraïns'ka mova v galic'kih narodnih školah za časiv Avstro-Ugors'koï monarhïi. Lingvistični doslidžennâ: Zb. nauk. pr. Vip. 42. Harkiv, 2016: 189–197]
- Ткаченко, Олександр. Б. Проблемы диахронической социолінгвістики. Методологические основы новых направлений в мировом языкознании. Київ: Наукова думка, 1992: 64–85.
- [Tkačenko, Oleksandr. B. Problemy diahroničeskoï sociolingvistiki. Metodologičeskie osnovy novyh napravlenij v mirovom âzykoznanii. Kiïv: Naukova dumka, 1992: 64–85]
- Ткаченко, Олександр. Б. Соціолінгвістична класифікація мов у слов'янській специфіці й динаміці. Мовознавство. No 2–3. 2003: 3–13.
- [Tkačenko, Oleksandr. B. Sociolingvistična klasifikaciâ mov u slov'âns'kij specifici j dinamici. Movoznavstvo. No 2–3. 2003: 3–13]

Джерела

Росправи надъ справозданіємъ комиссії едукаційной о проектѣ Выдѣла краевого до устава о языкѣ выкладомъ въ школахъ людовыхъ и середныхъ, отбывшімъ на 36-омъ засѣданіи Львовского сойма дня 19 (31) Дек. 1866 г. Слово. Ч. 3. 1867: 2–3.

- [Rosprawy nadъ spravozdaniemъ komissii edukacijnj o proektъ Выдѣла kraevogo do ustava o âzyсѢ выкладовомъ въ школахъ лѹдовыхъ i serednyхъ, отбывшѣмъ на 36-омъ засѣданіи Л'вовского сойма dnâ 19 (31) Dek. 1866 g. Slovo. Ć. 3. 1867: 2–3]
- Росправи надъ справозданіемъ комиссії едукациійной о проектѢ Выдѣла краевого до устава о языкѢ выкладовомъ въ школахъ людовыхъ и середныхъ, отбывшимся на 36-омъ засѣданіи Львовского сойма дня 19 (31) Дек. 1866 г. Слово. Ч. 4. 1867: 3.
- [Rosprawy nadъ spravozdaniemъ komissii edukacijnj o proektъ Выдѣла kraevogo do ustava o âzyсѢ выкладовомъ въ школахъ лѹдовыхъ i serednyхъ, отбывшѣмъ на 36-омъ засѣданіи Л'вовского сойма dnâ 19 (31) Dek. 1866 g. Slovo. Ć. 4. 1867: 3]
- Росправи надъ справозданіемъ комиссії едукациійной о проектѢ Выдѣла краевого до устава о языкѢ выкладовомъ въ школахъ людовыхъ и середныхъ, отбывшимся на 36-омъ засѣданіи Львовского сойма дня 19. (31.) Дек. 1866. Слово. Ч. 5. 1867: 2–3.
- [Rosprawy nadъ spravozdaniemъ komissii edukacijnj o proektъ Выдѣла kraevogo do ustava o âzyсѢ выкладовомъ въ школахъ лѹдовыхъ i serednyхъ, отбывшѣмъ на 36-омъ засѣданіи Л'вовского сойма dnâ 19. (31.) Dek. 1866. Slovo. Ć. 5. 1867: 2–3]
- Росправи надъ справозданіемъ комиссії едукациійной о проектѢ Выдѣла краевого до устава о языкѢ выкладовомъ въ школахъ людовыхъ и середнихъ отбывшіяися на 36-омъ засѣданіи Львовского сойма дня 19 (31.) Дек. 1866 (Кінець). Слово. Ч. 6. 1867: 2–3.
- [Rosprawy nadъ spravozdaniemъ komissii edukacijnj o proektъ Выдѣла kraevogo do ustava o âzyсѢ выкладовомъ въ школахъ лѹдовыхъ i serednyхъ отбывшѣмъ на 36-омъ засѣданіи Л'вовского сойма dnâ 19 (31.) Dek. 1866 (Kіnec'). Slovo. Ć. 6. 1867: 2–3]
- Рускій Правотаръ Домовый або каждому доступне поясненє въ якій способъ кождый при грамотахъ правныхъ всякого рода самъ заступатись и потрѣбни письма якъ поданя, просьбы и т. и. и т. и. безъ помочи адвоката зо повною силою правною спорядити може / Уложили Василь Лукичъ и Юліанъ Семигоновскій. Львів, 1885: XIV.
- [Ruskij Pravotar' Domovyj abo koždому dostupne poânsenê въ âkij sposoby koždъj pri gramotahъ pravnyхъ vsâkogo roda samъ zastupatis' i potrѣbni pis'ma âkъ podanâ, pros'by i t. i. i t. i. bezъ pomoĉi advokata zo povnoû siloû pravnoû sprorâditi može / Uložili Vasil' Lukiĉъ i Ūlianъ Semigonovskij. L'viv, 1885: XIV]

Бохдан Сокил

ОБРАЗОВНИ ПРОСТОР ИСТОЧНЕ ГАЛИЦИЈЕ У ХРОНОТОПУ АУСТРОУГАРСКЕ МОНАРХИЈЕ: ФУНКЦИОНАЛНА ЗАСТУПЉЕНОСТ УКРАЈИНСКОГ ЈЕЗИКА

Резиме

У раду је представљена језичка политика Аустроугарске монархије у односу на идеологему *украјински језик*, на основу актуелизације дискурса законодавне и правне архивске документације, са акцентом на функционалној заступљености језика у образовном простору Источне Галиције. Грађу за истраживање чини дискурсни простор архивске грађе коју је прикупио аутор а која се односи на питања аустроугарске национално-језичке политике –

садржи правне оквире и указује на ограничења примене закона о језицима, одређује њихов правни статус, функционалне односе између појединих језика (немачког, пољског и украјинског), те представља систем (1) законодавних аката или њихових нацрта, (2) одлука власти, које први пут постају грађа за преглед језичке ситуације, односно анализу функционисања украјинског језика у хронотопу Аустроугарске монархије. У истраживању су примењене следеће *теоријске методе*: *дескриптивна* – за представљање основне грађе, *уопштавање* – за формулисање закључака; *интерпретација* – за излагање идеја које су представљене у законодавној и правној пракси а односе се на тумачење идеологеме *украјински језик* из аспекта права у хронотопу Аустроугарске монархије и њене национално-језичке политике. Од *емпиријских метода* примењена је *анализа дискурса* одређених политичко-правних докумената, забележених дискусија, дебата које су водили посланици Галичког сејма, који чине целовити простор дискурсне праксе (у тумачењу М. Фукоа) као професионалне политичко-правне комуникације. Анализа низа архивских докумената која су донеле политичке, правне и владине структуре Аустроугарске монархије а која се тичу регулисања једног од важних питања језичке политике монархије – права на функционалну заступљеност немачког, пољског и украјинског језика у образовању, показала је да статус ових језика није био равноправан. Иако су посланици украјинске националности покушавали да се изборе за право украјинског језика на статус језика наставе у образовном простору Источне Галиције као регионалног језика, као језика већинског становништва, опозиција је с намером ширила наратив да (1) украјински језик не спада у развијене језике – његова лексика, правопис и граматика нису довољно развијени и научно описани, (2) нема књижевности и одговарајуће научне литературе на украјинском језику, (3) није припремљена одговарајућа дидактичка литература (учбеници, приручници и сл.) која би омогућила ваљано одржавање наставе. Манипулишући свешћу украјинских представника у парламенту, опозиција је обећавала да се ситуација може променити у корист украјинског језика када се промени његов статус, када његова лексика, правопис и граматика буду научно описани, када се појаве научна и књижевна дела и дидактичка литература. Детаљно изучавање документарних сведочанстава омогућава да се утврде принципи језичко-културне политике која је владала у хронотопу Аустроугарске монархије. Иако је Устав формално предвиђао равноправност свих језика који су функционисали у монархији, украјински језик је био у крајње неравноправном положају, што је успоравало његов природни развој, док украјинско становништво монархије није могло да оствари своја језичка права у области образовања.

Кључне речи: дијахронијска социоллингвистика, језичка политика, украјински језик, пољски језик, немачки језик, матерњи језик, језик наставе у образовном простору.